

“VIZUAL ANTROPOLOGIYANING TARIXIY TADQIQOTLARDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI”

Ruziev Davlat Axillesovich

Osiyo Xalqaro Universiteti 1-bosqich magistranti
email: fargonadavlat@gmail.com +998 90 407-64-69
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18315003>

ARTICLE INFO

Received: 31st December 2025

Accepted: 11th January 2026

Published: 20th January 2026

KEYWORDS

vizual antropologiya, tarixiy tadqiqotlar, vizual manbalar, etnografik fotografiya, etnografik kino, vizual madaniyat, tarixiy xotira, antropologik yondashuv, vizual tahlil, madaniy kontekst.

ABSTRACT

Mazkur maqolada vizual antropologiyaning tarixiy tadqiqotlardagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda vizual antropologiyaning shakllanish tarixi, asosiy nazariy yondashuvlari hamda tarix fanining metodologiyasida tutgan o‘rni yoritilgan. Vizual manbalar — fotografiya, etnografik kino, rasm va boshqa tasviriy vositalarning tarixiy bilimni shakllantirishdagi imkoniyatlari asoslab berilgan. Maqolada g‘arb va rus ilmiy maktablari doirasida olib borilgan tadqiqotlar qiyosiy tahlil qilinib, vizual antropologik yondashuvning universal va kontekstual xususiyatlari aniqlanadi. Muallif vizual antropologiyani tarixiy tadqiqotlarda yordamchi usul sifatida emas, balki mustaqil ilmiy-metodologik yo‘nalish sifatida qarash zarurligini asoslaydi. Tadqiqot natijalari vizual manbalarni tanqidiy va tizimli tahlil qilish tarix fanini mazmunan boyitishini ko‘rsatadi.

Kirish

Hozirgi globallashuv va raqamlashuv jarayonlari jadal kechayotgan davrda tarixiy bilimlarni qayta anglash va ularni yangi ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilishga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, vizual antropologiya tarixiy tadqiqotlar tizimida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki u tarixiy voqea va jarayonlarni faqat yozma manbalar asosida emas, balki vizual tasvirlar — fotografiya, kino, rasm, xarita va boshqa tasviriy manbalar orqali o‘rganish imkonini beradi. Bu esa tarixiy voqelikni inson tajribasi, madaniy muhit va ijtimoiy amaliyotlar kontekstida chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, an‘anaviy tarixiy tadqiqotlarda vizual manbalar ko‘pincha ikkinchi darajali yoki ilovaviy material sifatida qarab kelingan. Biroq zamonaviy gumanitar fanlarda vizual manbalarning mustaqil ilmiy ahamiyatga ega ekani tobora yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, yozma manbalar cheklangan yoki bir tomonlama xarakterga ega bo‘lgan tarixiy davrlarni tadqiq etishda vizual antropologik yondashuv muhim ilmiy muammolarni hal qilish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotda asosiy muammo sifatida vizual antropologiyaning tarixiy tadqiqotlardagi ilmiy-metodologik maqomi, vizual manbalarni tahlil qilish imkoniyatlari hamda ularning tarixiy bilimni shakllantirishdagi o‘rni masalasi qo‘yilgan. Shuningdek, vizual materiallarni talqin qilishda yuzaga keladigan sub‘ektivlik, interpretatsiya muammolari va ularni tanqidiy tahlil qilish zarurati ham tadqiqot doirasida ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqotning maqsadi vizual antropologiyaning tarixiy tadqiqotlardagi o‘rni va ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash, vizual manbalardan foydalanish imkoniyatlari va

chegaralarini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsaddan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalar belgilandi:

- vizual antropologiya tushunchasi va uning nazariy asoslarini tahlil qilish;
- vizual antropologiyaning shakllanish tarixi va rivojlanish bosqichlarini yoritish;
- tarixiy tadqiqotlarda vizual manbalarning ilmiy ahamiyatini ko'rsatish;
- vizual materiallarni tahlil qilishdagi asosiy metodologik yondashuvlarni tavsiflash;
- vizual antropologik yondashuvning tarix fanini boyitishdagi imkoniyatlarini asoslash.

Mavzuga oid umumiy nazariy qarashlar g'arb va rus antropologiya maktablari doirasida shakllangan bo'lib, ularda vizual antropologiya mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida talqin etiladi. Xususan, vizual tasvirlar madaniy ma'no tashuvchi, tarixiy xotirani shakllantiruvchi va ijtimoiy voqelikni ifoda etuvchi manbalar sifatida baholanadi. Ushbu nazariy yondashuvlar tarixiy tadqiqotlarda vizual materiallarni kompleks va tanqidiy tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Vizual antropologiya — ijtimoiy antropologiyaning tarkibiy qismi bo'lib, etnografik fotografiya, kino hamda 1990-yillardan boshlab yangi media vositalarini o'rganish va ishlab chiqarish bilan bog'liq sohadir. U madaniy-tarixiy voqelikni audiovizual idrok etishga yo'naltirilgan bilimlar sohasi bo'lib, jamiyat hayotining kam o'rganilgan jihatlari haqida audiovizual axborot olish va madaniyatlararo muloqotni amalga oshirishni maqsad qiladi.

Vizual antropologiyaning nazariy asoslari avvalo g'arb antropologiyasida shakllangan. Xususan, P. Xokings tahririda nashr etilgan *Principles of Visual Anthropology* asarida vizual tadqiqot usullari, etnografik kino va fotografiyaning ilmiy imkoniyatlari tizimli tarzda yoritilgan. Muallif vizual manbalarni "ikkilamchi material" emas, balki mustaqil ilmiy dalil sifatida qarash zarurligini ta'kidlaydi. F. El-Guindi esa vizual antropologiyani metod va nazariya birligida tahlil qilib, vizual tasvirlar tarixiy bilimni shakllantirishda faol ishtirok etishini asoslab beradi.

Tarixiy tadqiqotlarda vizual antropologiyaning ahamiyati shundaki, u an'anaviy yozma manbalarda aks etmagan ijtimoiy qatlamlar, marosimlar, kundalik turmush va madaniy xulq-atvor modellarini tiklash imkonini beradi. J. Kollier va M. Kollier tomonidan fotografiyani tadqiqot usuli sifatida qo'llash masalasi ilmiy jihatdan asoslab berilgan bo'lib, ular fotografik tasvirlarni tarixiy reallikni "muzlatib qo'yilgan lahza" sifatida emas, balki ma'lum bir ijtimoiy kontekst mahsuli sifatida tahlil qilish zarurligini ko'rsatadilar.

Rossiya ilmiy maktabida ham vizual antropologiyaga bo'lgan qiziqish XX asr oxiri — XXI asr boshlarida sezilarli darajada kuchaydi. A.A. Novik vizual antropologiyani tarix, etnografiya va madaniyatshunoslik kesishmasida shakllanayotgan kompleks yo'nalish sifatida baholaydi. Uning fikricha, vizual manbalar tarixiy xotirani shakllantirish va madaniy identifikatsiya jarayonlarini anglashda muhim rol o'ynaydi. I.V. Utexina esa vizual materiallarni tahlil qilishda interpretatsiya muammosiga alohida e'tibor qaratib, tadqiqotchi vizual manbani yaratilgan davrning ijtimoiy va madaniy sharoitlaridan uzib olib qaramasligi lozimligini ta'kidlaydi.

S.A. Ushakingning ishlarida vizual madaniyat va tarixiy xotira o'rtasidagi bog'liqlik chuqur tahlil qilinadi. U vizual obrazlarni jamoaviy xotirani shakllantiruvchi muhim vosita sifatida ko'rib, tarixiy tadqiqotlarda vizual antropologik yondashuv ideologiya, ramz va ma'no tizimlarini ochib berishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Bu esa tarixiy voqealarning faqat xronologik emas, balki semiotik va madaniy talqinini ham amalga oshirish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, vizual antropologiya tarixiy tadqiqotlarni inson markazli, madaniy va ijtimoiy jihatdan boyitadigan, tarixni "ko'rish" orqali anglashga imkon beruvchi zamonaviy ilmiy yo'nalish sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa, qilib aytganda vizual antropologiyaning tarixiy tadqiqotlardagi o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tahlil natijalari vizual antropologiya zamonaviy tarix fanini boyituvchi, tarixiy voqelikni inson tajribasi va madaniy muhit kontekstida anglashga xizmat qiluvchi mustaqil ilmiy-metodologik yo'nalish ekanini ko'rsatdi. Vizual manbalar —

fotografiya, kino, rasm va boshqa tasviriy vositalar — tarixiy voqealarni faqat yozma manbalar asosida emas, balki ijtimoiy va madaniy amaliyotlar bilan bogʻliq holda oʻrganish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida vizual antropologiyaning shakllanish tarixi, asosiy nazariy yondashuvlari hamda tarixiy tadqiqotlarda qoʻllanilish imkoniyatlari ochib berildi. Gʻarb va rus ilmiy maktablari tahlili vizual antropologik yondashuvning universal xususiyatlarga ega ekanini, bir vaqtning oʻzida muayyan madaniy va tarixiy kontekstlarga bogʻliq holda rivojlanishini koʻrsatdi. Vizual manbalarni tanqidiy tahlil qilish zarurligi, ularni yaratish maqsadi va ijtimoiy muhitni hisobga olmasdan turib, tarixiy xulosalar chiqarish metodologik xatoliklarga olib kelishi mumkinligi asoslandi.

Vizual antropologiyani tarixiy tadqiqotlarda yordamchi usul sifatida emas, balki mustaqil tahlil vositasi sifatida talqin qilish zarurligini asoslab beradi. Bu yondashuv tarix fanining metodologik imkoniyatlarini kengaytirib, tarixiy bilimning mazmunan va shaklan boyishiga xizmat qiladi. Shuningdek, vizual manbalarni tarixiy tadqiqotlarga jalb etish inson markazli va madaniy yoʻnaltirilgan tarixiy tahlilni shakllantirishga yordam beradi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati esa vizual antropologik yondashuvni tarix, etnografiya, madaniyatshunoslik va taʼlim jarayonlarida qoʻllash imkoniyatlari bilan belgilanadi. Vizual materiallar asosida tarixiy jarayonlarni tahlil qilish oʻquv jarayonida tarixiy tafakkurni rivojlantirish, talabalarda tanqidiy fikrlash va vizual savodxonlikni shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Kelgusidagi tadqiqotlar uchun vizual antropologiyani raqamli texnologiyalar, arxivlar va onlayn platformalar bilan bogʻliq holda oʻrganish, shuningdek, mahalliy tarixni tadqiq etishda vizual manbalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, Markaziy Osiyo tarixi kontekstida vizual antropologik tadqiqotlarni amalga oshirish ushbu yoʻnalishning ilmiy salohiyatini yanada boyitishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. El Guindi, Fadwa. *Visual Anthropology: Essential Method and Theory*. AltaMira Press, 2004 — vizual antropologiyaning nazariy va metodologik asoslari.
2. Collier, John & Collier, Malcolm. *Visual Anthropology: Photography as a Research Method*. UNM Press, 1986 — fotografiyani ilmiy tadqiqot usuli sifatida tahlil qiluvchi fundamental manba.
3. «Визуальная антропология» — Vikipediya maqolasi. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B7%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F?utm_source
4. Дрожжин Р.А. *Изобразительные источники и визуальная антропология* — https://apni.ru/article/5542-izobrazitelnie-istochniki-i-vizualnaya-antrop?utm_source
5. Yarskoy-Smirnova Ye. R., Romanov P. V. (red.). *Vizualnaya antropologiya: nastroyka optiki. sentr sotsialnoy politiki i gendernyx issledovaniy*, Moskva, 2009.
6. Usmanova A., Горных А. «Визуальная антропология советской культуры» как исследовательский проект. (https://journals.yehu.lt/index.php/topos/article/view/767?utm_source)
7. *Vizual antropologiyada raqamli texnologiyalarning oʻrni* — oʻzbek tili onlayn maqola; vizual antropologiya metodlarining tarixiy kontekstda rivojlanishi haqida maʼlumot beradi. (https://inlibrary.uz/index.php/scientific-practical/article/view/13321?utm_source)
8. Xabarlar: *Vizualnaya antropologiya v istoricheskix issledovaniyax* — Qozogʻiston universiteti veb-saytidagi maʼlumotlar, tarixiy tadqiqotlarda vizual antropologiya usullari tahlil qilinadi. (https://www.kaznpu.kz/kz/23877/press/?utm_source)